

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 139-156
ISSN: 1302-6879

Anadolu'da Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El Sanatları Açısından Önemi: Osmanlı Döneminden Bir Grup Örnek

*The Significance of the Bracelet Adventure in Anatolia in Terms of the Traditional
Turkish Handicrafts: A Group of Samples From the Ottoman Period*

- Ercan ÇALIŞ*
- Ahmet ERK**

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
Van / Türkiye.
Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of Art
History, Van / Turkey.
ercanalis@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1359-4533

**Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sanat Tarihi ABD, Van / Türkiye.
Ph.D. Student, Van Yüzüncü Yıl University,
Institute of Social Sciences, History of Art,
Van / Turkey.
ahmeterk.yyu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5887-6599

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
26/11/2019
Kabul Tarihi / Date Accepted:
24/01/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atrf: Çalış, E. & Erk, A. (2020). Anadolu'da
Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El
Sanatları Açısından Önemi: Osmanlı
Döneminden Bir Grup Örnek. *Van Yüzüncü
Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 47, 139-156

Citation: Çalış, E. & Erk, A. (2020). The Sig-
nificance of the Bracelet Adventure in Ana-
tolia in Terms of the Traditional Turkish Han-
dicrafts: A Group of Samples From the Otto-
man Period. *Van Yüzüncü Yıl University the
Journal of Social Sciences Institute*, 47,
139-156

Öz

El sanatları ürünlerinin önemli bir grubunu oluşturan takılar, diğer el sanatları ürünlerinde olduğu gibi ortaya çıktığı toplumun duygularına, kültürel özelliklerine ve sanatsal beğenilerine ışık tutmaktadır. Takı kümesi içinde yer alan ve çalışma konumuzun esasını oluşturan bilezikler ise Anadolu kadını tarafından geçmişten günümüze dek kesintisiz bir şekilde kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. Bu yönüyle el sanatlarının sürdürülebilirliği açısından bilezikler, maddi kültürün en canlı örnekleri arasındadır. Bileziklerle ilgili olarak yapılan bilimsel araştırmaların sınırlı olması, bu çalışmaya yönelme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, çalışmaya konu olan bileziklerin seçilmesindeki başlıca amaç, bilezik kullanma geleneğinin kesintisiz bir şekilde çağlar boyunca devam etmiş olmasıdır. Şekil ve süsleme programları dikkate alınarak dört farklı müzede bulunan örnek eserler seçilmiştir. İlgili müzelerden gerekli izinler alınarak müzede muhafaza edilen Osmanlı dönemine ait tüm bilezikler titizlikle incelenmiş ve bunlar arasında form, malzeme, kompozisyon ve süsleme teknikleri gibi hususlar göz önünde bulundurularak, olabildiğince birbirinden farklı olan on bir eser incelenmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, el sanatları, müze, bilezikler.

Abstract

Jewelry, which forms a significant group of handicraft products, sheds light on the feelings, cultural characteristics and artistic tastes of the society where it shows up as in other handicraft products. The bracelets which are in the jewelry batch and form the basis of our topic have been used and continue to be used by the Anatolian women from the past to the present. In this respect, bracelets are among the most vivid examples of the material culture in terms of continuity of handicraft. The limited number of scientific researches about bracelets have revealed the tendency to turn to this study. Moreover, the main purpose behind the selection of the bracelets in the research was the continuation of the tradition of using bracelets throughout the ages. Work samples were selected from four different museums by paying attention to the formal and ornamental programs. All the bracelets that belonged to the Ottoman Period and were kept in the storerooms of the museums were examined meticulously after the necessary permissions were obtained from the related museums; among these, 11 works, which were as different from each other as possible, were subjected to examination in consideration with their forms, materials, compositions and ornamenting techniques.

Keywords: Anatolia, handicrafts, museum, bracelets.

Giriş

El sanatları ve dolayısıyla takılar, ait oldukları döneme göre şekillenerek, toplumun sosyal kültürel düzeylerini göstermektedir. Aynı zamanda takılar toplumların kültürleri ve ekonomisi hakkında da bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmanın ana esasını oluşturan bilezikler ise müzelerin etnografik salonlarında yer alan eserler arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır. Anadolu kadınının antik çağlardan beri kullandığı bilezikler, önemli süs öğelerinin başında gelmektedir. Kadınların genellikle bileklerini ve kollarını süslemek için kullandıkları bilezikler, Türk el sanatları açısından da önemli bir geçmişe sahiptir. Şekil olarak genelde silindirik bir gövdeye sahip olan bu öğelerden en çok tercih edileni ise madeni değerli olmasından dolayı altın olanıdır.

El sanatları, temelde çeşitli insan ihtiyaçlarının bir sonucu olarak üretildiği toplumun yaşam biçiminin günümüzdeki iz düşümüdür. Başka bir ifadeyle toplumun ortak değerlerinden oluşan, yazısız bir iletişim aracı olma özelliği taşıyan el sanatları, kültürel yaşamın da bir resmidir. Coğrafik şartlara bağlı olarak biçim alan el sanatları, inanç sistemleriyle de beraber topluma özgü bir kültür anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Böylece el sanatları bir toplumu diğerinden ayırt etmeye de yardımcı olmaktadır. Toplulukların maddi ve manevi ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan ve nesilden nesile

aktarılarak günümüze erişmiş tüm maddi kültür varlıkları, birer el sanatı ürünü olarak değerlendirilmektedir. Pek çok yönüyle, birçok toplumda benzer ihtiyaçlarla ortaya çıkan el sanatları ürünleri, zaman içinde gelişerek ve dönüşerek çevre şartları ile toplumun diğer dinamiklerini oluşturan öğelere adapte olmaya başlamıştır. Dolayısıyla bir noktadan sonra ait olduğu toplumun duyguları ile zevk ve kültürel niteliklerini sembolize ederek, geleneksel bir anlayış ortaya koymaktadır.

El sanatları kapsamındaki çeşitli ürünleri, birer sanat eseri olarak değerlendirmek mümkündür. Nihayetinde estetik kaygı güden, medeniyetlerin ortak duygularını yansıtan ve ilk defa yaratılan bir ürün olunması gibi hususlar, insanoğluna ait kimi mimari ve eşyanın birer sanat eseri olarak değerlendirilmesinin önünü açmaktadır. Daha önce olmayan ve ilk defa yaratılan ürünün bir sanat eseri olarak değerlendirilmesinde, ortaya çıkışta yaratıcılık ve düş gücü etkisi de göz ardı edilemez. Sanat eserlerinin ortaya çıkmasındaki tüm bileşenler dikkate alındığında, insanlar için ortak bir değere sahip olduğu, kullanıcılar açısından kişisel ve toplumsal zevklere hizmet ettiği görülmektedir. Bu bağlamda el sanatları ürünleri, tarih boyunca insan toplulukları tarafından günlük yaşamdaki ihtiyaçları karşılayan ve estetik bir biçime sahip eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan ihtiyaçlarının çeşitlenmesiyle beraber el sanatları ürünlerinin de aynı paralellikte artmaya başladığını söylemek mümkündür. Süslenmeye bağlı olarak ortaya çıkan el sanatları ürünlerinden bilezikler de bunlar arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır. Keza tarih boyunca bir statüye sahip olma ve bunu sembolik araçlarla gösterme arzusu, bu bağlamda değerlendirilebilir. Çağlar boyunca gerek süslenme gerekse de statü, tılsım ve benzeri amaçlarla insanların bir takım takıları üzerlerinde taşıdıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra, el sanatlarının üretiminde ihtiyaçlar belirleyici olduğu kadar yörede bulunan malzeme de oldukça belirleyicidir. Malzemeler el sanatları ürünlerinde zengin bir çeşitlilik yaratırken, yöresel özellikler de kompozisyon açısından ön plana çıkmalarını sağlamaktadır. El sanatları ürünleri arasında yer alan ve diğerlerinden farklı olarak zarif özellikleri ile bilinen bileziklerde kullanılan malzemelerde de coğrafi yerlere bağlı olarak çeşitlilik görmek mümkündür. Bu çeşitlilik her dönem kendini göstermiştir.

İlk bilezikler insanların avladıkları hayvanların derisinden yapılmış olmakla beraber, madenlerin keşfiyle bileziklerin yapımında kullanılan malzemede zengin bir çeşitlilik görülmeye başlanmıştır (Kuşoğlu, 1998: 80). Özellikle de madenden üretilen bilezikler günümüze kadar benzer form ve süsleme anlayışıyla süre gelmiştir.

Madenler, ortaya çıkarıldıkları günden bugüne dek süs eşyalarında kullanılan en çok tercih edilen malzemelerin başında gelmiştir. Altın, gümüş ve bakır gibi doğada kendiliğinden var olan madenler el sanatları ürünlerinde ve özellikle süs eşyası ile takı eşyasında sıkça kullanılmıştır. Bunlar arasında doğada serbest olarak bulunan ve okside olmayan özelliği ile altın, özellikle de kolay işlenebilme yapısından dolayı bilezikler arasında en çok tercih edilenidir. Benzer özellikler gösteren gümüş ise altından sonra bileziklerde en çok kullanılan madenlerin başında gelir. Anılan bu madenler ile mücevherleri çoğu uygarlıkta olduğu gibi Osmanlılarda da en çok soylular, yönetici ve saray ileri gelenleri kullanırken, halk ise en çok bakır, pirinç ve tunç gibi metalleri kullanmıştır (Türkoğlu, 2013: 119-111).

Her bir madenin bulunması elbette ki önemli sonuçlar yaratmıştır. Ancak bunlar arasında tunç metalinin keşfini özellikle vurgulamak gerekir. Diğer metallere oranla tunç insanların ihtiyaçlarını karşılama noktasında daha büyük bir etki yaratmıştır. Öyle ki bir döneme adını verecek kadar tarihte insan yaşamının şekillenmesinde önemli bir buluş olmuştur. Bir bakır ve kalay alaşımı olan tunç, bakır madeninden daha sağlam ve sert bir yapıya sahiptir (Erginsoy, 1978 :13). XII. yüzyılın sonlarında tunç ve pirinç alaşımının yer almış olduğu uygulamalarla da karşılaşmaktadır (Kalay, 2018a: 109) Madenler insanlar tarafından kullanıldıkça farklılık gösteren çeşitli özellikleri de keşfedilmeye başlanmıştır. Özellikleri anlaşıldıkça da maden teknik sanatı da ivme kazanmaya başlamış ve el sanatlarında yeni ürünler ortaya çıkmaya başlamıştır. Madenlerin form ve bezemeye müsait yapısı, zengin bir bilezik grubunun geçmişten günümüze erişmesine imkân vermiştir. Dolayısıyla Anadolu'da bilezik geleneği serüvenin kesintisiz bir şekilde takip edilmesi sağlanabilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmada örnekleme yöntemiyle 4 farklı müzede bulunan 11 adet bilezik değerlendirildikten sonra, bilezik kullanma geleneğinin Osmanlılarda nasıl bir seyir izlediği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. Anadolu'da Bileziğin Serüveni

El sanatları ve dolayısıyla Anadolu Türk el sanatları öncelikle ortaya çıktığı bölgenin coğrafi yapısıyla beraber sahip olduğu ham maddeler gibi yöresel özelliklerden doğmaktadır. Anadolu Türk el sanatları izleri, eski çağlara kadar gitmektedir. Hitit, Frig, Yunan, Roma ve Bizans gibi insanlık tarihini pek çok yönden etkileyen Anadolu uygarlıkları ile Hun, Göktürk, Uygur ve Karahanlılar gibi önemli Türk devletleri bunlardan birkaç tanesidir. Anılan bu önemli

medeniyetlerden gelen birikimle birlikte, Anadolu Türk el sanatları Selçuklu ve ardından Osmanlılarla zirveye ulaşarak günümüze eriştiğini söylemek mümkündür. Türk el sanatlarının zenginliği, esasında Anadolu kültürünün zengin çeşitliliğine dayanmaktadır. Bu zenginlik ustadan çırağa ve baba ile anneden evlatlara geçen bir gelenek olarak devam etmiştir. Bunlardan bilezik ve benzeri takılardan oluşan bir kısım ürünler günümüzde de hayat bulmaya devam etmektedir.

Anadolu'da takıların serüveni çağlar boyunca süre gelmiştir. Eski Taş ya da Yontma Taş çağı olarak da addedilen Paleolitik dönemin sonlarına doğru kimi araştırmacılarca kazılarda ele geçirilen kemik ve kabuktan üretilmiş süs eşyaları, bu tespiti desteklemektedir. Bu çağda yaşayan avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan insanların doğada buldukları hayvan derisi ve kemikleri, deniz ve kara yumuşakçalarının kabukları ile renkli taşlar gibi çeşitli doğal malzemelere şekil vererek, ilk takı örneklerini ortaya çıkardıkları varsayılmaktadır (Eroğlu,2013: 16). Günümüzde müzeleri büyüleyen bu eserler, geçmişin karanlığını da aydınlatmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık kültüründen Neolitik Çağ olan yerleşik düzene ait kimi Anadolu yerleşkelerinde, özellikle de kazılarla ele geçirilen ölümler için bırakılan takılar, bu dönemde takı gelişiminin giderek arttığını göstermektedir. İlk köy yerleşmelerinin kurulduğu Diyarbakır Çayönü ve Konya Çatalhöyük yerleşkelerinde, arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan bulgular arasında taş, kemik, diş ve yumuşakça kabuklarının dışında obsidyen, apetit, florit gibi yumuşak kristallerden bilezikler ele geçirilmiştir (Köroğlu,2004: 15). Öte yandan neolitik döneme ait kimi yerleşkelerde yapılan kazılarda, madeni takılara dair bulgulara da rastlanılmıştır (Başak,2017:410). Dolayısıyla toprak altındaki kültür varlıkları gün ışığına çıkarılarak, Anadolu Türk sanatına önemli katkılarda bulunmaktadır (Yılmaz, 2016: 276).

İnsanların üzerlerinde sergiledikleri takıları farklı amaçlarla kullandıkları görülmektedir. Takılar yeri gelmiş kötülüklerden korunmak için bir tılsım görevi görmüş, yeri gelmiş süslenmek ve beğenilmek amacıyla kullanılmıştır. Anadolu kadınının çağlar boyunca bileziği bir süs eşyası olarak üzerinde taşıdığı bilinmektedir. Bilezikler geçmişten günümüze dek bir süs eşyası olmakla beraber yukarıda dile getirilen kullanım amaçları dışında birer maddi varlık olarak da insanlar tarafından kullanılmıştır.

Maden sanatı, Türk sanatının önemli bir kolu olarak varlığını Orta Asya'dan günümüze zengin çeşitleriyle devam ettirmektedir. Anadolu, sahip olduğu zengin maden yatakları ile insanların bu madenleri bularak çeşitli tekniklerle işlemeleri ve çeşitli ihtiyaçları

için kullanmaları açısından önemli bir merkez olmuştur (Kalay, 2018b: 154). Anadolu Türk El Sanatları kökleri, Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle beraber klasik bir anlayış kazanmaya başlamıştır. Pek çok el sanatları ürünlerinde olduğu gibi bu devirde Anadolu'da çok sayıda madeni bilezik de üretilmeye başlanmıştır. Bu dönemde bilezikler daha çok altın, gümüş ve tunçtan yapılmıştır (Köroğlu, 2004: 50). Selçuklulardan sonra uzun bir süre Osmanlıların Anadolu'ya hükmettiği bilinmektedir. Osmanlı devleti diğer sanat dallarında olduğu gibi özellikle kuyumculuk sanatında da ön plana çıkmıştır. Osmanlıya hazır oturmuş bir maden sanatı Selçuklular tarafından miras bırakıldığından, bu dönemde her türlü maden işleme şekilleri geliştirilmiştir. Bakır, gümüş, pirinç ve altın kullanımı Osmanlı el sanatlarında ön sırada yer almıştır (Bodur, 1987: 36). Osmanlı devletinde diğer sanat dallarında olduğu gibi kuyumculuk sanatı da özellikle saray ve çevresinde gelişmiştir. Kuyumcu atölyeleri İstanbul dışında birçok farklı bölgede bulunduğu bilinmektedir. Mardin, Van, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Samsun, Gümüşhane, Trabzon, Sivas, Midyat, Şam, Halep ve Kıbrıs'ta Osmanlı kuyumcu atölyeleri bulunmaktaydı. Bu kuyumcu atölyelerinde iyi yetişmiş ve ustalaşmış kişiler saraya götürülerek saray atölyelerinde çalıştırılmıştır (Çişiç, 2013: 29).

2. Yöntem

Bu çalışmada etkin ve verimli bir sonuç elde edebilme adına, müzelerin seçilmesinde çeşit zenginliği özellikle dikkate alınmıştır. Eserler form, malzeme ve süsleme programları göz önünde bulundurularak, 80 adet bilezik arasından birbirinden farklı 11 eser değerlendirilmeye alınmıştır. Böylece eserlerde uygulanan teknik ve süsleme programları ile kullanılan malzemeler hakkında doyurucu bir bilgiye ulaşarak, eserlerin dönemine ait sanatsal özellikleri gün ışığına çıkartılmak hedeflenmiştir.

Eserler müzede incelemeye alınırken, ilk olarak yapımında kullanılan malzeme tespiti ile beraber yapım ve süsleme teknikleri belirlenmiştir. Ardından eserlerin fotoğraflanmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra eserlerin ölçüleri alınarak, eserlerin çizimleri yapılmıştır. Tüm bu işlemler yapıldıktan sonra sanat tarihi perspektifi içerisinde eserlerin tanıtılması, sınıflandırılması ve sanat özellikleri ile beraber tarihlendirme süreci tamamlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında Alanya Arkeoloji Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Kars Müzesi ve Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi'nde bulunan Osmanlı dönemine ait bir grup

bilezik tanımlanarak, kayıt altına alınmıştır. Örnekler tek tek ele alınarak, takıya dönüşmelerinde, işlenip şekillenmesinde dövme ve döküm yapım teknikleri ile kazıma, kabartma, telkâri, savat, kakma ve mine gibi süsleme teknikleri eser üzerinde belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle Selçuklularla birlikte Anadolu'da hüküm sürmüş Türk milletinin geldiği el becerisi yeteneği, bilgisi ve görgüsü, Osmanlı dönemine ait örnekler üzerinden resmedilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Anadolu Türk el sanatları açısından bileziklerin önemi, Osmanlı dönemine tarihlenen bulgular üzerinden değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Fotoğraf 1: Gümüş bilezik, Diyarbakır Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:793, Çapı: 6,3 cm, Kalınlık: 0,2 cm

Dövme yapım tekniğinde oluşturulan bant şeklindeki bilezik, iki parçadan meydana gelmektedir (Foto. 1). Parçalar birbirine menteşe ile tutturulmuştur. Menteşelerden biri sabitken diğeri kilit görevindedir. Dairesel kesitli eserin iç kısmı düz, dış kısmı granül bezelidir. Dış yüzeyin orta kesimi boyuna doğru bir sıra bombeli ve yivlidir. Gümüş eserde kısmi oksitlenmeler ile olası menteşe kilitinin bağlı olduğu zincir dışında, bilezik tam ve sağlamdır.

Çizim 1; Fotoğraf 2: Gümüş bilezik, Diyarbakır Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:1/1/84, Çapı: 6,5 cm, Kalınlık: 0,6 cm

Dövme yapım tekniğinde meydana getirilmiş silindirik şeklindeki eser, tek bir levhadan meydana gelmektedir (Çizim 1; Foto. 2). Bilezik bir pim yardımıyla açılıp kapanabilmektedir. Enli levhannın üzerinde, ortadaki dar olmak üzere toplam 6 adetten oluşan karşılıklı üçer adet bant yer almaktadır. Geniş bantların köşelerine birer adet kürecik bırakılmıştır. Geniş bantların merkezinde telkâri tekniğinde kabartılmış birer adet stilize edilmiş rozet motifi yer almaktadır. Telkâri motifin üzeri granül bezelidir. Her iki levhada yer alan karşılıklı ince bantlarda da üst üste binmiş 3 adet kabartma tekniğinde rozet motifi yer almaktadır. Oksitlenmelere maruz kalan eserde karartılar meydana gelmiştir.

Fotoğraf 3a-b: Gümüş bilezik, Alanya Arkeoloji Müzesi
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:523, Boyu: 17,5 cm.

Eser iki ana levha ile yedi sıra zincirden meydana gelmektedir (Foto. 3a-b). Yarım daire şeklinde oluşan levhalar bir pim aracılığıyla kilitlenebilmektedir. Kilit kısmını örten levhalardan birinin ağız kenarında, dar bir friz içinde stilize edilmiş dallardan oluşan bitkisel bir süsleme bulunmaktadır. Zincirleri meydana getiren iç içe geçmiş halkalar, birbiri içinden geçirildikten sonra lehimlenerek kapatılmıştır. Meydana gelen zincirler iki levhanın uç kısımlarına monte edildikten sonra bilezik tamamlanmıştır. Tam ve sağlam olmakla beraber eserde oksitlenmeler ile zincir halkalarında hasarlar mevcuttur.

Çizim 2; Fotoğraf 4a-b: Gümüş bilezik, Alanya Arkeoloji Müzesi Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:17.15.75, Çapı: 6,2 cm, Kalınlık: 0,4 cm.

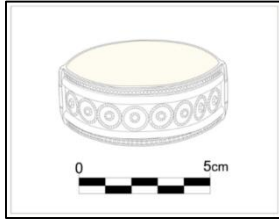
Kilit kısmı merkezi bir kompozisyon özelliği gösteren eser tek bir levhadan meydana gelmektedir (Çizim 2; Foto. 4a-b). Uç kısımlara doğru genişleyen bilezik oval formudur. İçi düz olarak bırakılan bileziğin ayrı uçları inceltilmiştir. Dış kısmı oldukça ince bir işçiliğe sahip olan eserin merkezini, mihlama usulüyle monte edilmiş bir agat taşı süslemektedir. Taşa hangi cepheden bakılırsa bakılsın sahip olduğu bir yüzü vardır. Yüzlerden biri parlarken, diğeri gölgede kalıyor. Bunun yanı sıra, eserin omuz kısımlarında üçgen formatında telkâri bezemeler mevcuttur. Hemen altında telkâri ile bezenmiş kabara şeklinde birer kabarcık bulunmaktadır. Bunun da altında karşılıklı sabit iki halka mevcuttur. Halkalardan sarkıtılan olası plakalar eksiktir. Oksitlenmelerin görüldüğü eserde karartılar meydana gelmiştir.

Çizim 3; Fotoğraf 5a-b: Gümüş bilezik, Alanya Arkeoloji Müzesi

Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:21.15.75, Çapı: 6 cm, Kalınlık: 0,6 cm.

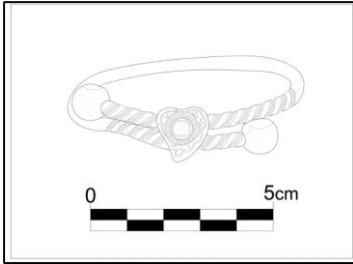
Silindirik form özelliği gösteren eser enli bir levhadan oluşmuştur (Çizim 3; Foto. 5a-b). Eserin dış yüzeyine etrafı granüle ile bezenmiş, mıhlama usulüyle monte edilmiş akik taşı hâkimdir. Akik taşı birden fazla yüze sahiptir. Taşın yan taraflarında kabartma tekniğinde stilize edilmiş bitkisel bir motif mevcuttur. Aynı kabartma levhanın karşı tarafında da görülmektedir. Bunun yanı sıra, levhanın taşlı olan cephesinin dışında kalan cephelerde sabit halkalardan sarkıtılmış yuvarlak ve damla motifli plakalar ile mavi renkten oluşan boncuk yer almaktadır.

Çizim 4; Fotoğraf 6: Gümüş bilezik, Kars Müzesi

Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:5/22/78, Çapı: 6,5 cm, Kalınlık: 0,1 cm.

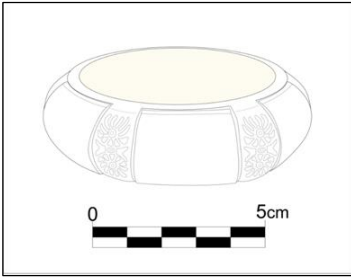
Dairesel formlu eser iki parça halinde düzenlenmiştir (Çizim 4; Foto. 6). Eserin perçin yeri kopmuştur. Eserin dış kenarlarında granüle tekniğinde topçuklar kıvrımsal bezemeli bordür içinde bir şerit oluşturmuştur. İki tane kabartma biçiminde sade tutulmuş şerit yer almaktadır. Bileziğin orta kısmında dairesele formlu tel sarmaların merkezinde birer topçuk yerleştirilmiştir. Eser üzerinde yer yer oksitlenmeler görülmektedir.

Çizim 5; Fotoğraf 7: Gümüş bilezik, Kars Müzesi

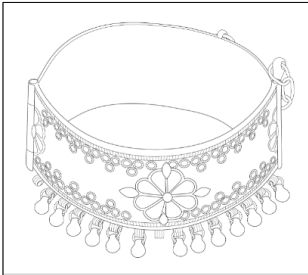
Osmanlı (18-19 yy.), Envanter no:2/3/83, Çapı: 7,3 cm, Ağırlık: 30,5 cm.

Elips formlu bilezik, iki kalın telin birbirine sarılarak, dairevi kıvrımlar oluşturularak meydana getirilmiştir (Çizim 5; Foto. 7). Birbirine sarılan tellerin arasında kalan boşluğa birbirine sarılmış daha ince iki telle eser hareketlendirilmiştir. Bileziğin ayrı uçları topuz başlı şeklinde düzenlenmiş birer tasarımla nihayetlenmiştir. Eserin kaş kısmında kalp motifi şeklinde düzenlenmiş süsleme ögesinin merkezine mavi bir boncuk yerleştirilmiştir. Kalp formlu plakanın üzerinde, granüle ile birlikte kazıma teknikleriyle hareketlendirilmiştir.

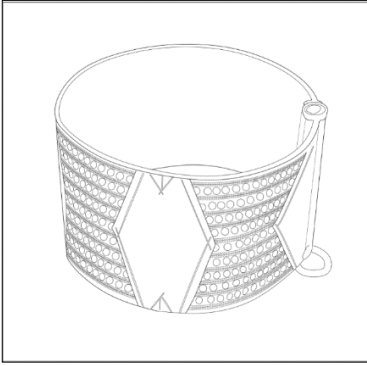
Çizim 6; Fotoğraf 8: Kemik ve pirinç bilezik, Kars Müzesi, Osmanlı (19 yy.), Envanter no:5/2/2014, Çapı: 9 cm, Kalınlık: 1,9 cm.

Eser içten dairesel, dıştan hafif bombeli formudur (Çizim 6; Foto. 8). Bilezik yapımında kemik ve pirinç malzeme kullanılmıştır. İç kısmı sade ve işlenmiş olan eserin dış yüzeyinde kabartma tekniğinde bitkisel süslemeler yer almaktadır. Pirinç metalin kullanıldığı bölümlerin arasında kalan boşluklara, altı adet kemik malzeme monte edilmiştir. Kemik malzemeler eserin formuna uygun olarak yerleştirilmiş ve sade bırakılmış. Pirinç metalin dış yüzeyinde kabartma tekniğinde ikişer adet çarkı felek motifi şeklinde birer süsleme mevcuttur.

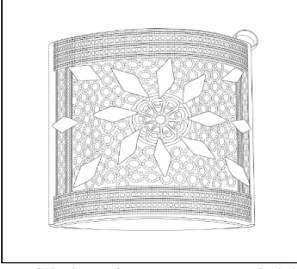
Çizim 7; Fotoğraf 9: Bakır bilezik, Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Osmanlı, Envanter no:423,Çapı: 6,8 cm, Kalınlık: 0,5 cm.

İki parçadan oluşan eser dairevi formudur (Çizim 7; Foto. 9). Bakır malzemeden yapılan bileziğin levhaları perçin ile birbirine bağlanmıştır. Eser bir pim yardımıyla açılıp kapanırken, pim bir zincir ile esere bağlanmıştır. Zincir sabit bir halka ile esere bağlanmıştır. Eserin alt kısmında ise şerit halinde halkalar dizilerek, sarkaçlar yerleştirilmiştir. Eserin dış kenar kısımlarında dairesel formda düzenlenmiş tel sarmalar birer şerit oluşturmuştur. Bileziğin her bir levhasının ortasına simetrik olarak yerleştirilmiş birer çiçek motifi mevcuttur. Bitkisel süslemeler levhaların birleştiği iki yerde de devam etmiştir. Tam ve sağlam olan eser oksidasyona uğramıştır.

Çizim 8; Fotoğraf 10: Gümüş bilezik, , Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Osmanlı (19 yy.), Envanter no:157, Çapı: 6 cm, Kalınlık: 0,6 cm.

Gümüş malzemeden üretilen eser silindirik bir şekle sahiptir (Çizim 8; Foto. 10). Eserin dış yüzeyi karşılıklı dört adet baklava dilimi motifiyle bezenmiştir. Baklava dilimlerinden birisinin ortasından kilit sistemi geçmektedir. Kilit sistemi bir pim aracılığı ile açılıp kapanabilmektedir. Baklava dilimleri dışında kalan kısımlarda, üst üste güherseli şeritlerin içlerine küçük topçuklar yerleştirilerek, esere hareketlilik kazandırılmıştır. Baklava dilimlerinin çevresi kazıma tekniğinde birer çerçeve içerisine alınarak sade bırakılmıştır. Oksitlenmelere maruz kalan eser tam ve sağlamdır.

Çizim 9; Fotoğraf 11: Gümüş bilezik, Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi, Geç Osmanlı, Envanter no:383, Çapı: 6,6 cm, Kalınlık: 0,6 cm.

Dairesel formlu eser iki yarım parçadan meydana gelmektedir (Çizim 9; Foto. 11). Bilezik bir kilit sistemiyle açılıp kapanmaktadır. Eserin üst tarafında zincirin takıldığı halka yer almaktadır. Geniş bir halkaya sahip bileziği oluşturan levhalar simetrik olarak düzenlenmiştir. Her bir levhanın yüzeyi dikdörtgen bir form düzleminde, küçük halkaların birbirleriyle lehimlenmesiyle oluşturulmuştur. Halkaların lehimlenerek meydana getirdiği bezeme, ajur etkisini vermiştir. Levhaların merkezinde birer rozet motifi mevcuttur. Rozet motifinin merkezi ve köşeleri granüle tekniğinde birer topçukla nihaylendirilmiştir. Rozet motifinin etrafında, sekiz adet baklava dilimi şeklinde düzenlenmiş süsleme dolanmaktadır. Motifin iki yan tarafında ise üçer adet baklava dilimi yerleştirilmiştir. Tam ve sağlam olan eser, üzerinde hafif bir düzeyde oksitlenmeler görülmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Yaşam biçiminin gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda beliren el sanatları ürünlerinin zamanla zanaat haline dönüştüğü, incelenen müzelerdeki benzer bilezik örneklerinin fazlalığından da tespit edilmiştir. Dolayısıyla bir ihtiyacı giderme noktasında ortaya çıkan bu ürünlerin, zamanla ekonomik bir getiri yaratarak geçinmeyi sağlayan eşyalara dönüştüğü, çalışmaya dâhil edilen örneklerin analizlerinden anlaşılmıştır.

Satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerin yapımında kullanılan malzemeye bakıldığında metal malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Değerlendirmede yer alan 11 adet bilezikten 3'ü Kars Müzesi, 3'ü Alanya Arkeoloji Müzesi, 3'ü Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi ve geriye kalan diğer 2 örnek de Diyarbakır Müzesi'nde bulunmaktadır. Eserlerde ağırlıklı olarak gümüş madeni kullanılmıştır. 9 nolu fotoğrafla tanıtılan eserde

bakır madeni kullanılmışken, 8 nolu fotoğrafla gösterilen bilezikte ise kemik malzemeye birlikte pirinç metali kullanılmıştır. Bunların dışında geriye kalan diğer tüm eserlerde gümüş madeni kullanılmıştır.

Çalışmaya dâhil edilen bilezikler birer süs öğeleri olduklarından, üretimlerinde kullanılan yapım tekniğinden ziyade süsleme tekniğinin eserlere hâkim olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak takıyı takan kişinin daha güzel görünme arzusu içinde olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Çok farklı sembolik amaçlarla da takıların kullanıldığı göz önüne alınırsa, bu tür süs öğelerine kesin bir anlam yüklemek esasında zordur. Genel kabul ise eserin görkemi ve çekiciliğinin her zaman ağır bastığı yönündedir. Zira incelenen eserlerin süsleme programlarından da bu durum anlaşılabilir.

Osmanlılar dönemine ait Anadolu'nun farklı müzelerindeki örneklerden seçilmiş bilezikler üzerinde granüle, telkâri ve mıhlama süsleme tekniklerinin yoğun olarak kullanıldığı, eser tanımlamalarından anlaşılmıştır. Granüle ile bezenmiş eserlerin diğerlerine oranla daha hareketli bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir (Bkn. Örnek no. 1,2,5,6,7,11). Granülasyon, güverse veya damlatma süsleme tekniği olarak da adlandırılan Granül tekniği, uygulandığı örneklerde de görüldüğü üzere metal zemin yüzeyinde, küçük formlara sahip metal topçukların bir sıra şeklindeki dizilimden meydana gelmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen eserlerin, Osmanlı dönemine ait Anadolu'nun farklı yörelerinde üretilen örneklerle benzer özellikler taşıdığı görülmektedir¹. Anadolu'nun çeşitli müzelerine satın alma yoluyla kazandırılan ve müzelerin etnografik salonlarında sergilenen çeşitli bileziklerin benzer tarzda üretildikleri görülmektedir (Bkn. Foto. 12-13).

Fotoğraf 12: Şanlıurfa Müzesi, (Z. Eviz'den) **Fotoğraf 13:** Malatya Beş Konaklar Müzesi, (S. Aral'dan)

¹ Bilezik örnekleri hakkında detaylı bilgi için bk. (Kuşoğlu,1998: 86).

Yapılan incelemeler sonucunda, eserlerde kullanılan form ve bezeme tekniklerinin yanı sıra, eserler üzerinde yer alan süsleme programlarının benzer oldukları görülmüştür. Farklı dönemlerde üretilmelerinin yanı sıra, yöresel farklılıklarla beraber temelde aynı kültürel kimlikten beslendiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu araştırmanın esasını oluşturan bilezikler, kültürel kimliği simgeleyen önemli belgelerden olduğu söylenebilir. Müzelerde bulunan bileziklerin incelemesiyle, eserlerin sanatsal değerinin yanında kültürel kimliği de yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu açıdan sanayi ve teknoloji ile birlikte değişen ve dönüşen dünyanın ihtiyaç, beklenti ve koşullarına rağmen bilezik ve diğer el sanatları ürünlerinin yaşatılması, kültürel kimliğin sürdürülmesi noktasında mutlak derecede önemlidir.

El sanatlarını sekteye uğratan sanayi ve teknoloji, insan hayatını pek çok yönden etkileyerek, belirli alanlarda insan yaşamını kolaylaştırırken, el sanatları açısından da bir tehdit oluşturmaktadır. Tabiatıyla bu ürünleri ortaya çıkaran sanatkarlar da bu rüzgârdan etkilenerek, el sanatları ile birlikte aynı paralellikte sayıları giderek azalmaya doğru yüz tutmuştur. Dünyada olduğu gibi, günümüz Türk el sanatları da özellikle 20. yüzyılla birlikte çeşitli zorluklarla boğuştuğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda şöyle bir tespiti yapmak gerçekçi olabilir. Sanayi üretimle beraber ürün miktarı ve çeşitliliğini zenginleştirerek, el sanatları ürünlerine oranla maliyeti de ciddi bir şekilde düşürmektedir. Dolayısıyla bu anlamdaki rekabeti altüst ederek emek, sabır ve duyu iz düşümüyle ortaya çıkan el sanatları ürünlerinin sınırlı sayıda üretilmesine neden olmaktadır. Bu durum işin olumsuz bir yönünü oluşturmakla beraber aslında en tehlikeli yönü ise teknolojik gelişmelerden kaynaklı hızla küreselleşen dünyada, tüm toplumların kültürel ve sanat hafızalarının silinmesine yol açan gelişmelere zemin hazırlamasıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi el sanatları bir ulusun kültürel değerlerini yansıtan, asırlar boyunca oluşan sanat anlayışı ve yaşam tarzlarının bir sonucu olarak, günümüze erişen değerlerin birikimidir. Kültür mirası el sanatlarımızın gündelik hayatımızdan çıkmasına rağmen, son dönemde yapılan akademik çalışmalar, Türk El Sanatları Merkezleri, bir kısım sanatkarlar ile bazı kurum ve kuruluşların çabaları, değerlerimizin yeniden filizlenmesine katkı sunarak, yeni nesillere ışık olmaya çalışmaktadır. Bu durum kısmen de olsa el sanatlarının geleceği açısından sevindiricidir.

Sonuç olarak bilezikler geleneksel el sanatlarımızın dünden bugüne dek vazgeçilmez bir takısı olmuştur. Çoğu el sanatları ürünleri günümüz dünyasında bir takım ihtiyaçları karşılama noktasında

işlevini yitirmiş veya yerini daha farklı ürünlere bırakmıştır. Ancak takılar ve dolayısıyla bilezikler her geçen gün artarak insanlar tarafından kullanılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla bilezikler diğer el sanatları ürünlerine oranla nispeten de olsa geleneksel Türk el sanatlarının yaşatılmasında önemini korumaya devam etmektedir. Öte yandan bilezikler günümüzde de yoğun bir şekilde kullanılmaya devam ettiği için diğer pek çok el sanatları ürünlerine oranla daha önemli bir yerde durmaktadır. Nihayetinde dönüşmeye yüz tutmuş bir dünyanın tüm zamanlarında kesintisiz bir şekilde bir ürün kullanılıyorsa, bu ürünle birlikte bu alandaki el sanatları da değerini korumaya devam edecektir. Geleneksel Türk el sanatları açısından bileziklerin önemini sosyal, sanatsal, kültürel, ekonomik ve turizm gibi yönleriyle değerlendirmek mümkündür. Üzerinde durulması gereken en önemli başlıklar ise sosyal, kültürel ve sanatsal yönlerdir. Çünkü sosyal ve kültürel bileşenler toplumu tanımlayan ve meydana getiren en önemli unsurlardır. Sanatsal özellikler ise toplumu bir diğerinden ayırt etmede kullanılan detaylardır.

Osmanlı dönemine ait bileziklerden oluşan bu bulgu kümesi, ait olduğu dönemi çeşitli yönlerden aydınlatarak, çeşitliliği ve farklı biçimsel formlarıyla dönemin süslenme ihtiyaçlarının nasıl tasvir edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla her biri birer tarihi belge olarak değerlendirilebilecek Anadolu'da üretilen bilezikler, Osmanlılar döneminde form, bezeme ve çeşitlilik bakımından zirveye ulaşmıştır. Osmanlı dönemine tarihlenen bileziklerle ilgili yapılan bu çalışmanın daha sonra yapılacak araştırmalara kaynaklık edeceği temennisiyle.

Kaynakça

- Aral, S. (2019). *Malatya İl Merkezinde Bulunan Madeni Takılar*, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan Kalay, H. (2018a). Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bakır Mutfak Kaplarından Örnekler. *History Studies (13094688)*, 10 (3), 107-120.
- Arslan Kalay, H. (2018b). Osmanlı Maden Sanatında Fincan Zarfı ve Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Fincan Zarfları. *Asos Journal*, 73, 147-155.
- Başak, O. (2017). Anadolu Kuyumculuğunda Özel Bir Tarz Olan Diyarbakır Hasır Bileziği. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Türk Kültür Sayısı Özel Sayısı, 410-420.

- Bodur, F. (1987). *Türk Maden Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.
- Çişiç, E. (2013). *Saraybosna Ulusal Müzesi Koleksiyonundaki Osmanlı Halk Takıları (XVIII-XIX Yüzyıl)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatları Programı, İstanbul.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi, (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eroğlu, E. M. (2013). *Ege Üniversitesi Etnografya Müzesinde Bulunan Takıların Teknik ve Tasarım Özelliklerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Eviz, E. (2019). *Şanlıurfa Müzesinde Bulunan Etnografik Madeni Takılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Koroğlu, G. (2004). *Anadolu Uygarlıklarında Takı*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, (1. Baskı).
- Kuşoğlu, M. Z. (1998). *Tılsımdan Takıya*. İstanbul: Pimapen Kültür Evleri Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2013). *Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları III.
- Yılmaz, G. (2016). Hasankeyf Kazılarında Bulunan Seramik Kandiller. *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 36, 275-288.